

Landdegradatie in het Mediterrane gebied: oorzaken, processen en gevolgen

Geert Sterk

Departement Fysische Geografie

Universiteit Utrecht

Inhoud

- Landdegradatie – definitie en processen
- Karakteristieken van het Mediterrane gebied
- Winderosie ← In de Sahel!
- Watererosie
- Massabewegingen

Landdegradatie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Kootwijkerzand

- Voorbeeld landdegradatie
  - Jarenlange begrazing door schapen
  - Vegetatie en nutriënten verwijderd
- Nu een belangrijk natuurgebied
  - Gedegradeerde status wordt geconserveerd!
- Maar,
  - Landdegradatie wereldwijd een groot probleem

Landdegradatie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Landdegradatie

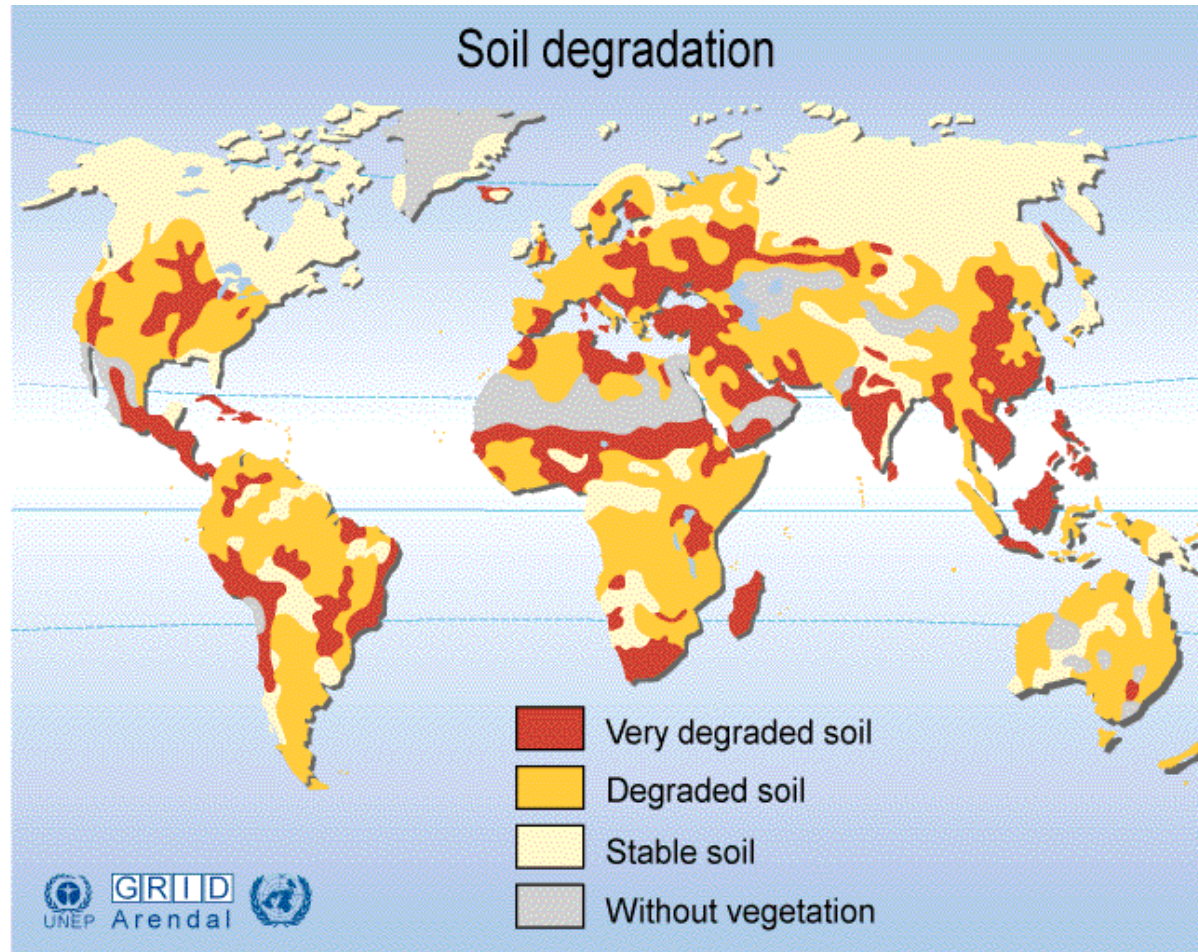
NB: focus is meestal op de bodem en op voedselproductie!

- Definitie:
  - Tijdelijk of permanent verlies van productieve capaciteit van land als gevolg van menselijk handelen
- Ariede en semi-ariede klimaatzones:
  - Verwoestijning (desertification)
  - Ergste landdegradatie wereldwijd

Landdegradatie

Landdegradatie - wereldwijd

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Landdegradatie - wereldwijd

Continent/Region	Degraded Land in millions of hectares	Percentage of Land (total area producing biomass)
World	1965	17
Europe	219	23
Africa	494	22
Asia	747	20
Oceanea	103	13
North America	96	5
Central America	63	25
South America	243	14

Source: UNEP-ISRIC 1991

Landdegradatie

Verwoestijning wereldwijd

Estimates of all degraded lands (in million km²)
in dry areas (Dregne and Chou, 1994).

Continent	Total area	Degraded area	%
Africa	14.326	10.458	73
Asia	18.814	13.417	71
Australia and the Pacific	7.012	3.759	54
Europe	1.456	0.943	65
North America	5.782	4.286	74
South America	4.207	3.058	73
Total	51.597	35.922	70

Landdegradatie

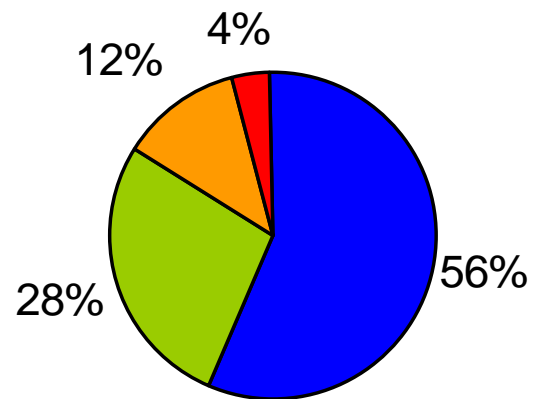
Processen van landdegradatie

- Fysische bodemdegradatie
- Chemische bodemdegradatie
- Bodemerosie
  - Winderosie
  - Watererosie
- Overige processen:
  - Massabewegingen (afschuivingen)
  - Vegetatiedegradatie (ontbossing, overbegrazing)

Landdegradatie

Landdegradatie wereldwijd

- Watererosie
- Winderosie
- Chemische degradatie
- Fysische degradatie

Landdegradatie

Processen van landdegradatie

- Chemische bodemdegradatie
  - Verzouting (irrigatie)
  - Verzuring
  - Vervuiling (oa. Tsjernobyl regio)
- Fysische bodemdegradatie
  - Structuurverlies van bodem
  - Korstvorming
  - Compactie (verdichting)

Landdegradatie

Processen van landdegradatie

Verzouting van de bodem

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Processen van landdegradatie

Korstvorming op de bodem

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Processen van landdegradatie

Verdichting van de bodem

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Erosieverschijnselen
op een helling in een
olijfveld (Spanje)

Winderosie in Noord Afrika

Landdegradatie

Bodemerosie

- Twee fasen:
  1. Het losmaken van bodemdeeltjes
  2. Het transport van bodemdeeltjes
    - Wind
    - Water
    - Mensen
- Uiteindelijk depositie van sediment

Landdegradatie

Bodemerosie

- Geologische erosie
  - Natuurlijke erosieprocessen (langzaam)
  - Landschapsvorming
- Antropogene erosie
  - Erosie door menselijke invloed (versneld)
  - Bijvoorbeeld als gevolg van ontbossing

Landdegradatie

Universiteit Utrecht

Geologische erosie

January 21, 2010

Landdegradatie

Universiteit Utrecht

**Geul in cassave-veld, Kenia
(anthropogene erosie)**

January 21, 2010

Landdegradatie

Bodemerosie

- Wereldwijd enorm probleem
- Waar maken we ons druk over?
- Bodemdegradatie!
  1. Verlies aan nutriënten en organische stof
  2. Verlies van bodemdiepte
  3. Verlies aan vochtbergend vermogen

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Bodemerosie

- Benedenstrooms transport van sediment
  - Water- en luchtvervuiling
  - Overstromingen
  - Sedimentatie op ongewenste plekken
  - Schade aan infrastructuur
- Straks een voorbeeld van een overstroming

Landdegradatie

Loess plateau, China

Bodem-
degradatie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Gele rivier
transporteert
grote
hoeveelheden
sediment naar
de zee.

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Landdegradatie

Sediment in een
goot langs een weg

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Klimaat

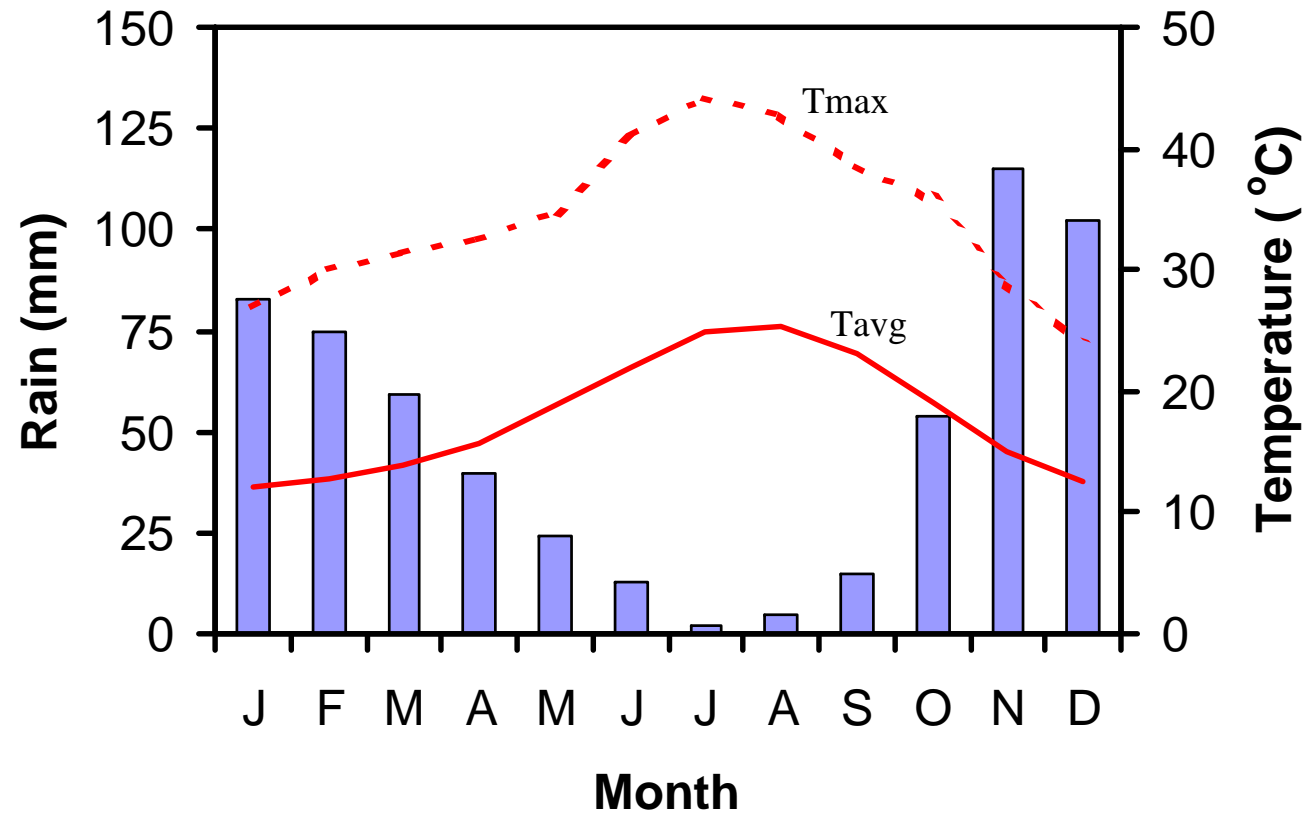
- Midderraan klimaat
  - Köppen: Cs
  - Natte winters, droge zomers
  - Regen met hoge intensiteit
- Klimaatverandering:
  - Warmer
  - Meer intense buien

Ook op andere continenten (oa. California)

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Klimaat (Zuid Spanje)

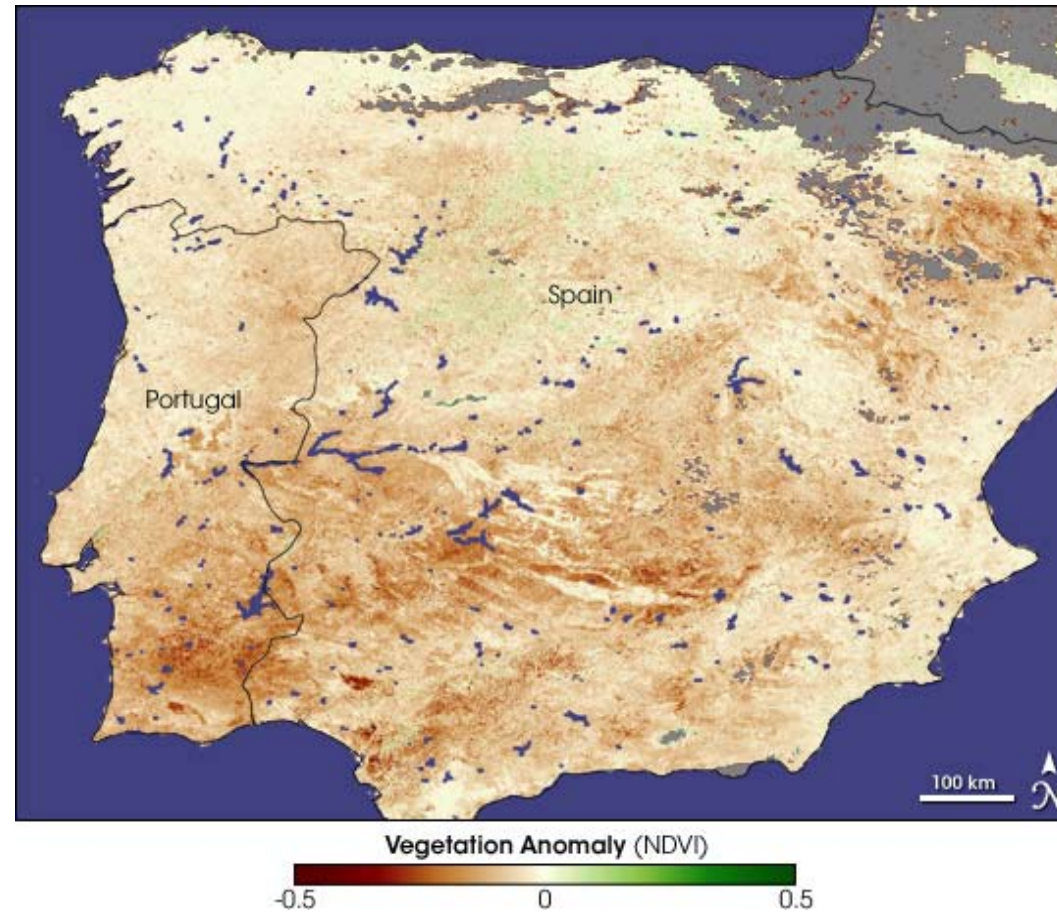

Vochtttekort in de zomer

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Extreme regenval vs. droogte

Universiteit Utrecht

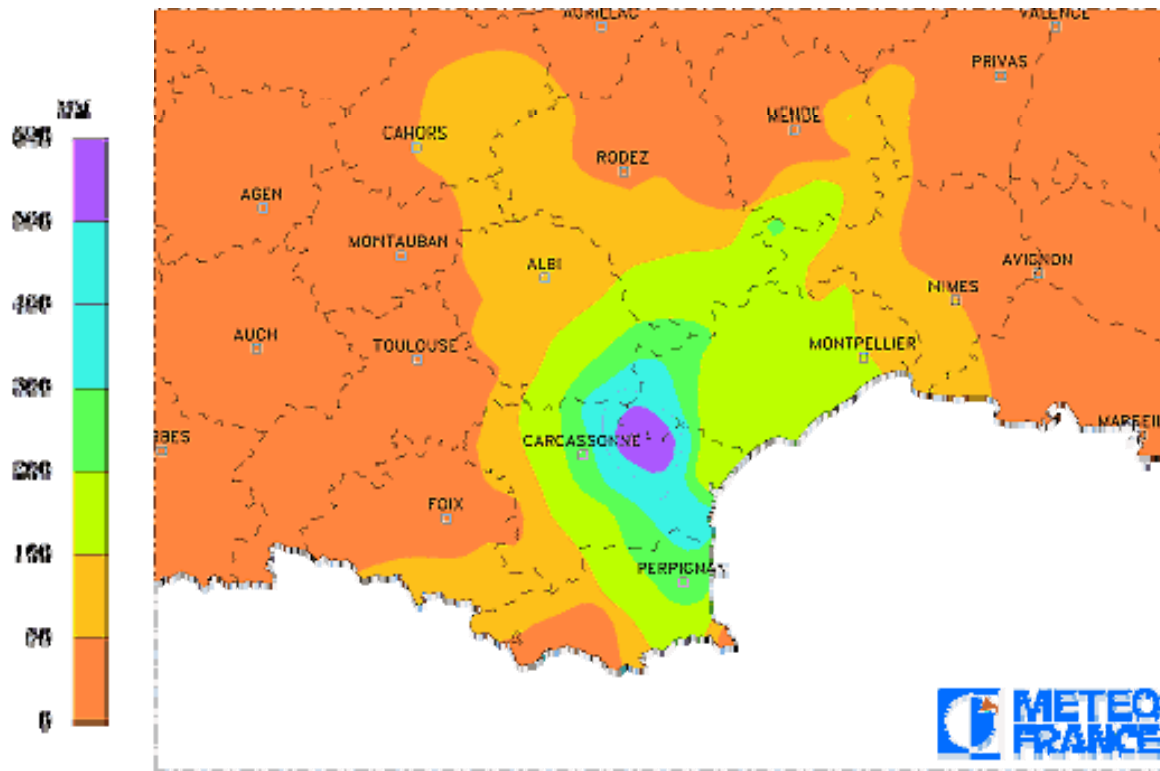
Spanje 2004/2005 extreem droog

January 21, 2010

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Extreme regenval vs. droogte

CUMUL DES PRECIPITATIONS (EN MILLIMETRES)
DU 12/11/99 AU 13/11/99 (entre 06.00 TU le 12 et 06.00 TU le 14)

Carcassonne 620 mm in 36 uur

12 november
1999, 6 uur 's
middags tot 6
uur 's ochtends
op 14 november
Een regenbui
die op één plek
bellf hangen.

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Temperatuur (2070):

IPCC A2 (links)

Winter: +2.5 °C

Zomer: +5.5 °C

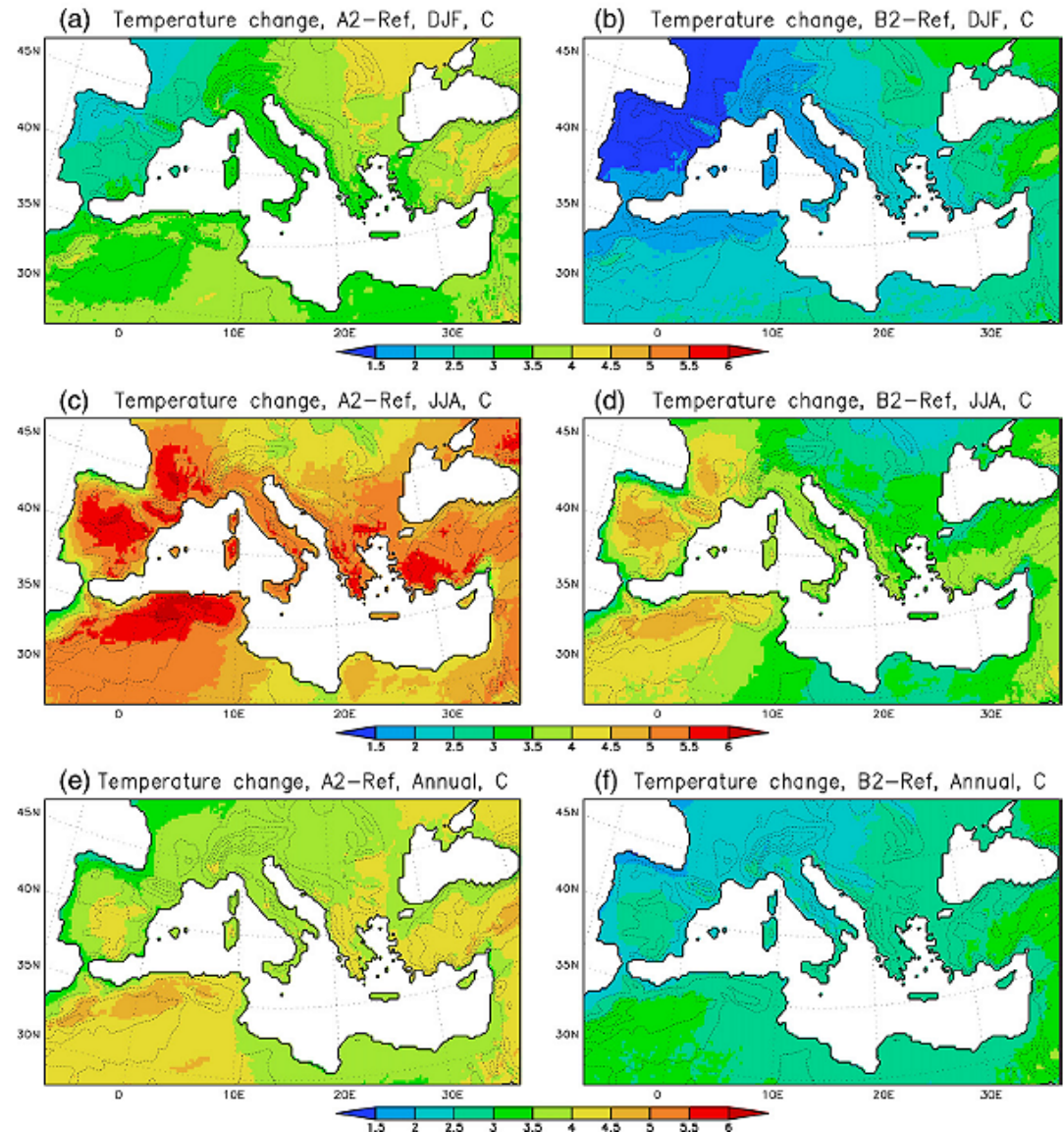
Gemiddeld: +3.5 °C

IPCC B2 (rechts)

Winter: +2.0 °C

Zomer: +3.0 °C

Gemiddeld: +2.5 °C

Universiteit Utrecht

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Neerslag (2070):

IPCC A2 (links)

Winter: +15 / -20 %

Zomer: -30 / -35 %

Gemiddeld: - 2 %

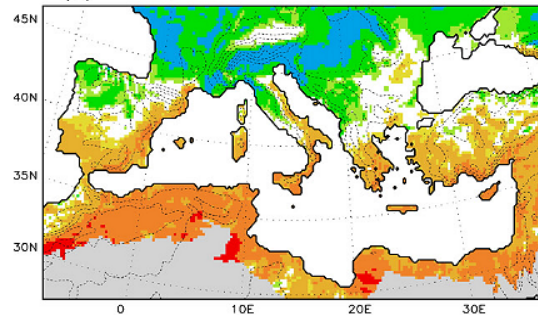
IPCC B2 (rechts)

Winter: +35 %

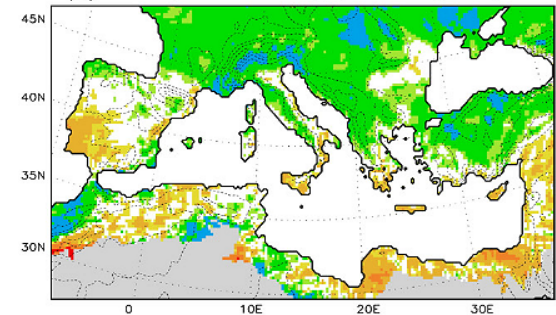
Zomer: -20 %

Gemiddeld: +5 %

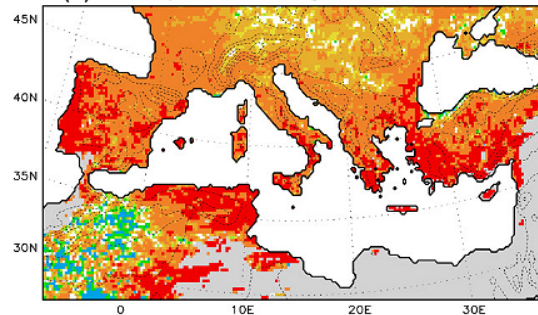
(a) Precipitation change, A2-Ref, DJF, %

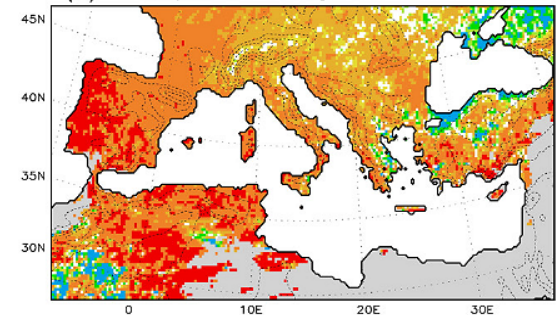
(b) Precipitation change, B2-Ref, DJF, %

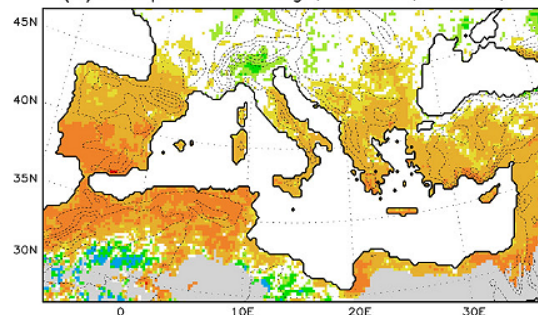
(c) Precipitation change, A2-Ref, JJA, %

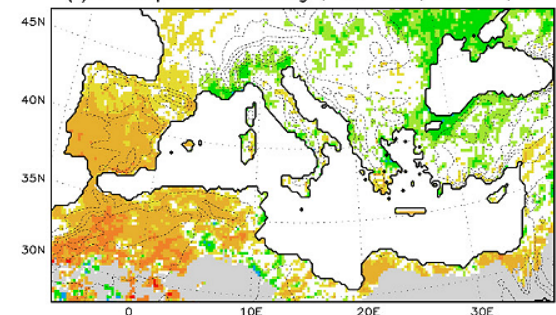
(d) Precipitation change, B2-Ref, JJA, %

(e) Precipitation change, A2-Ref, Annual, %

(f) Precipitation change, B2-Ref, Annual, %

Universiteit Utrecht

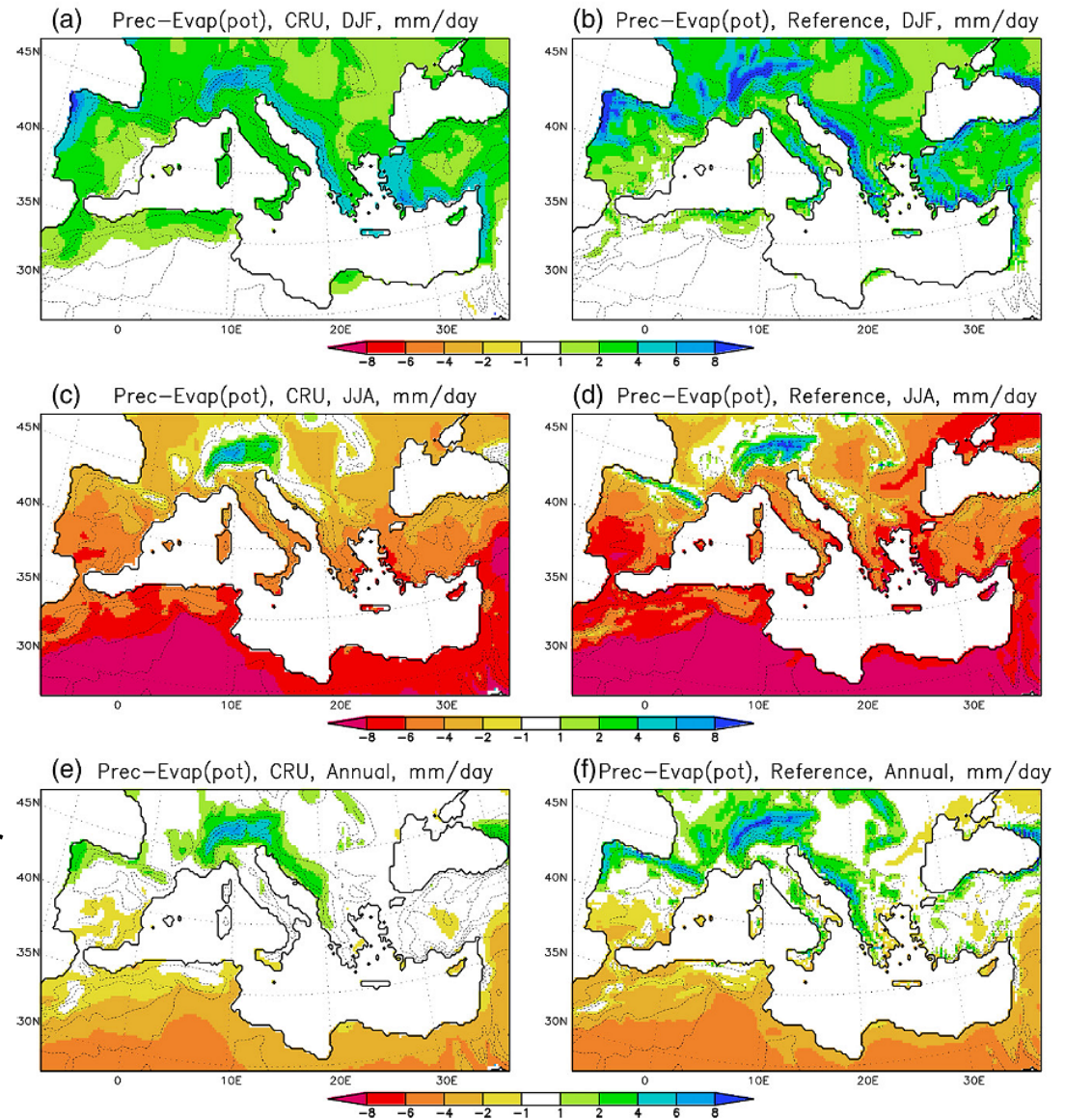
Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Watertekort (2070):

Meer vocht in winter
(tot +2 mm/day)

Minder vocht in zomer
(tot -4 mm/day)

~60 – 80 mm/jaar minder
vocht beschikbaar voor
plantengroei.

Universiteit Utrecht

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Bodems

- Midditerraan gebied
  - Grote variabiliteit, maar algemeen:
  - Veel lemige bodems
  - Veel stenen
  - Laag organisch stofgehalte
  - Gevoelig voor korstvorming
    - Slechte infiltratie van regen
  - Ondiepe bodems
    - Weinig bergend vermogen van water

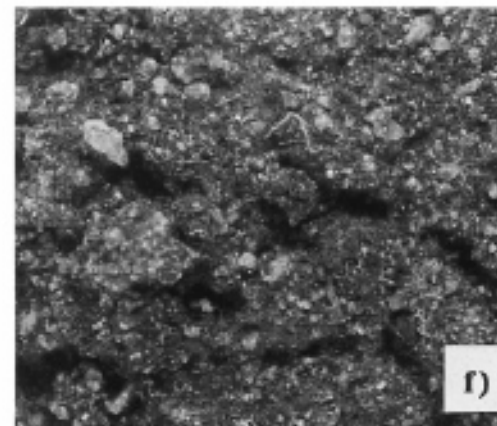
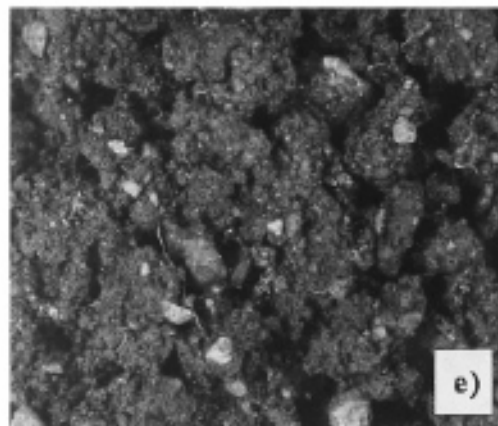
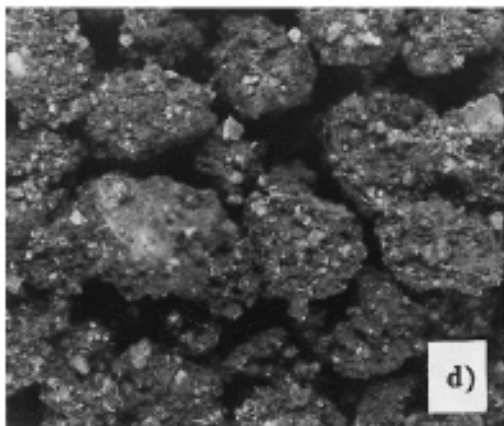
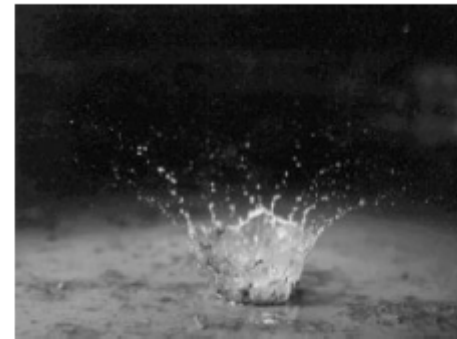
Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Korstvorming

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Infiltratie in verkorste bodem flink gereduceerd

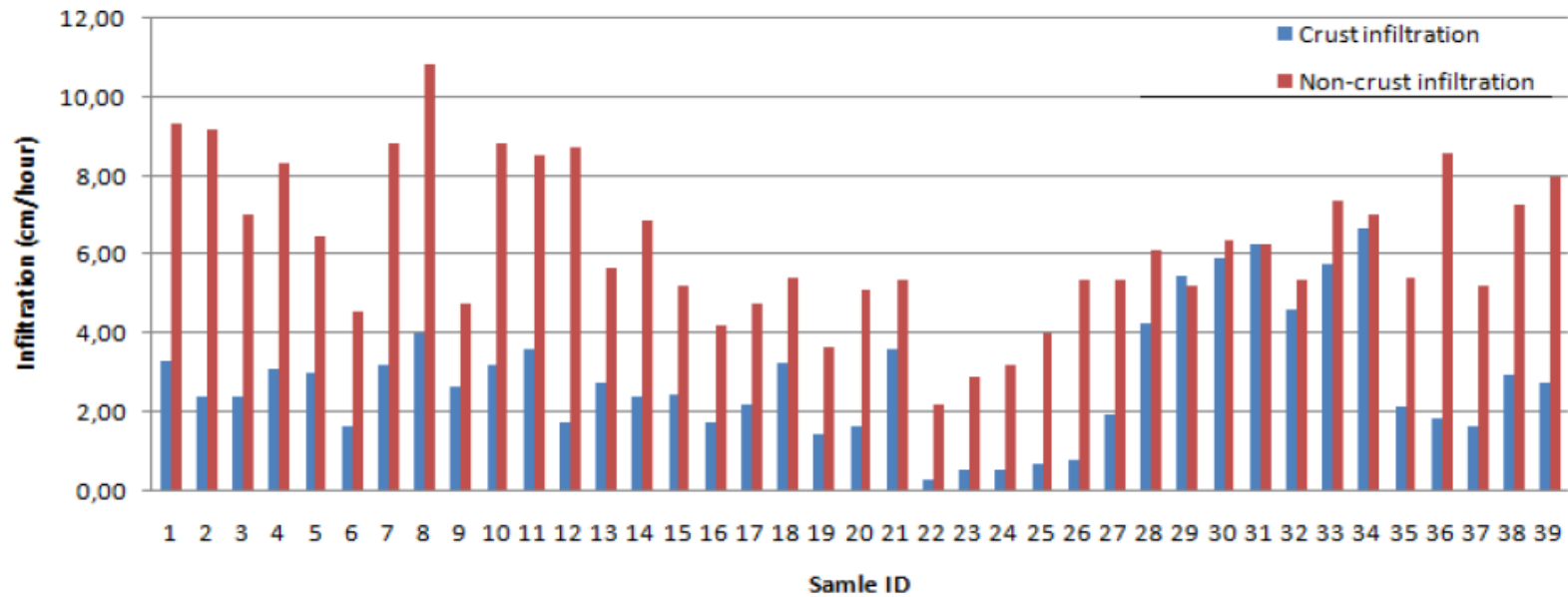

Figure 5.21. Infiltration values

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

Vegetatie en landgebruik

- Midditerraan gebied
  - Lage natuurlijke vegetatiebedekking
    - Droogte
  - Ontbossing en begrazing
  - Landbouw zorgt voor geringe bodembedekking
  - Grondbewerking

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

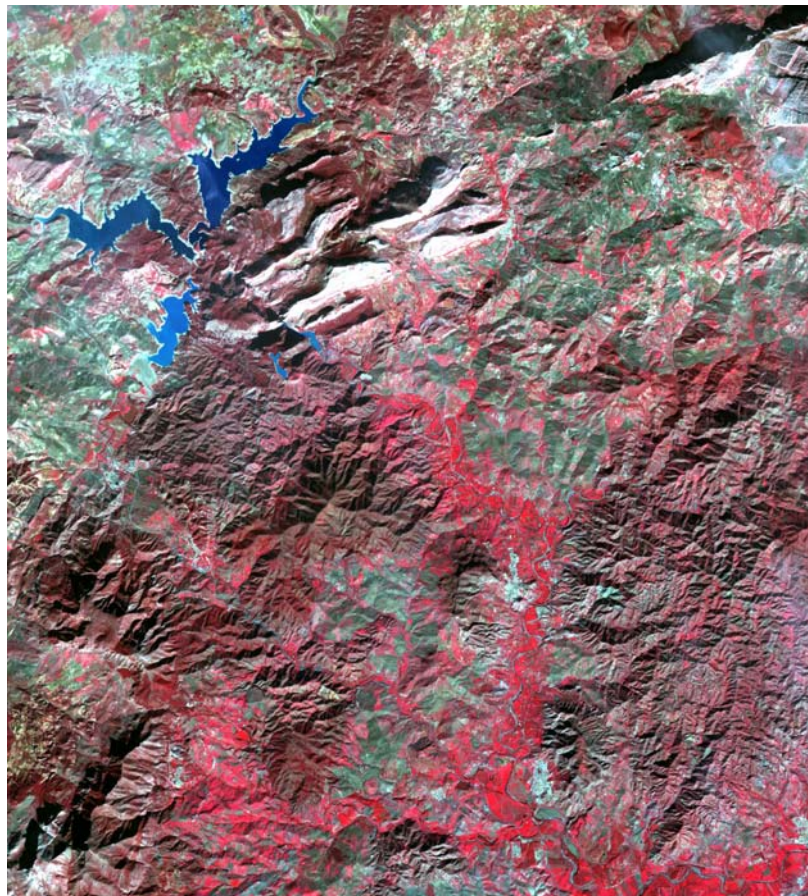
Universiteit Utrecht

January 21, 2010

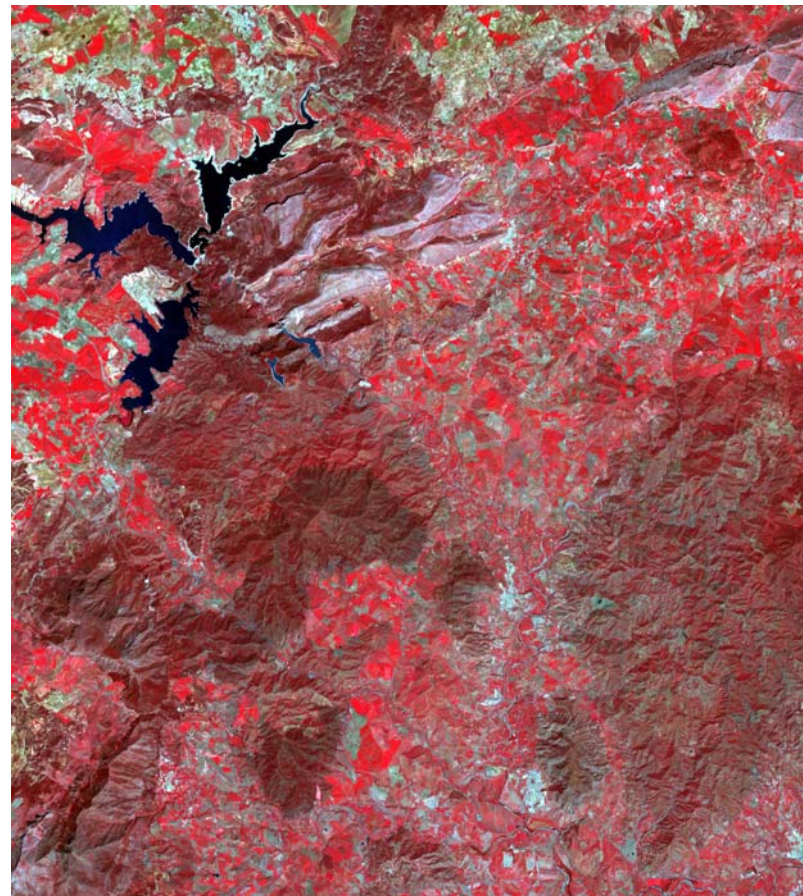

Karakteristieken van het Mediterrane gebied

12 december 2000

12 April 2001

Universiteit Utrecht

False color RS beelden
(rood = vegetatie)

January 21, 2010

Winderosie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

De Sahel

- Regio ten zuiden van de Sahara
  - Van Senegal tot Ethiopie
- 200 – 800 mm regen per jaar
  - Grote variabiliteit
- Arme bevolking
  - Voornamelijk afhankelijk van landbouw

Winderosie in de Sahel

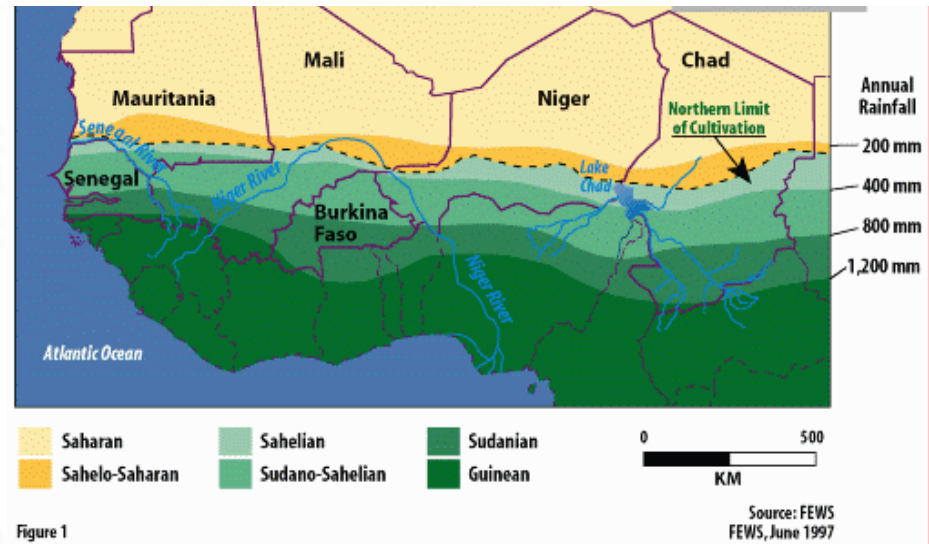

Figure 1

Winderosie in de Sahel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

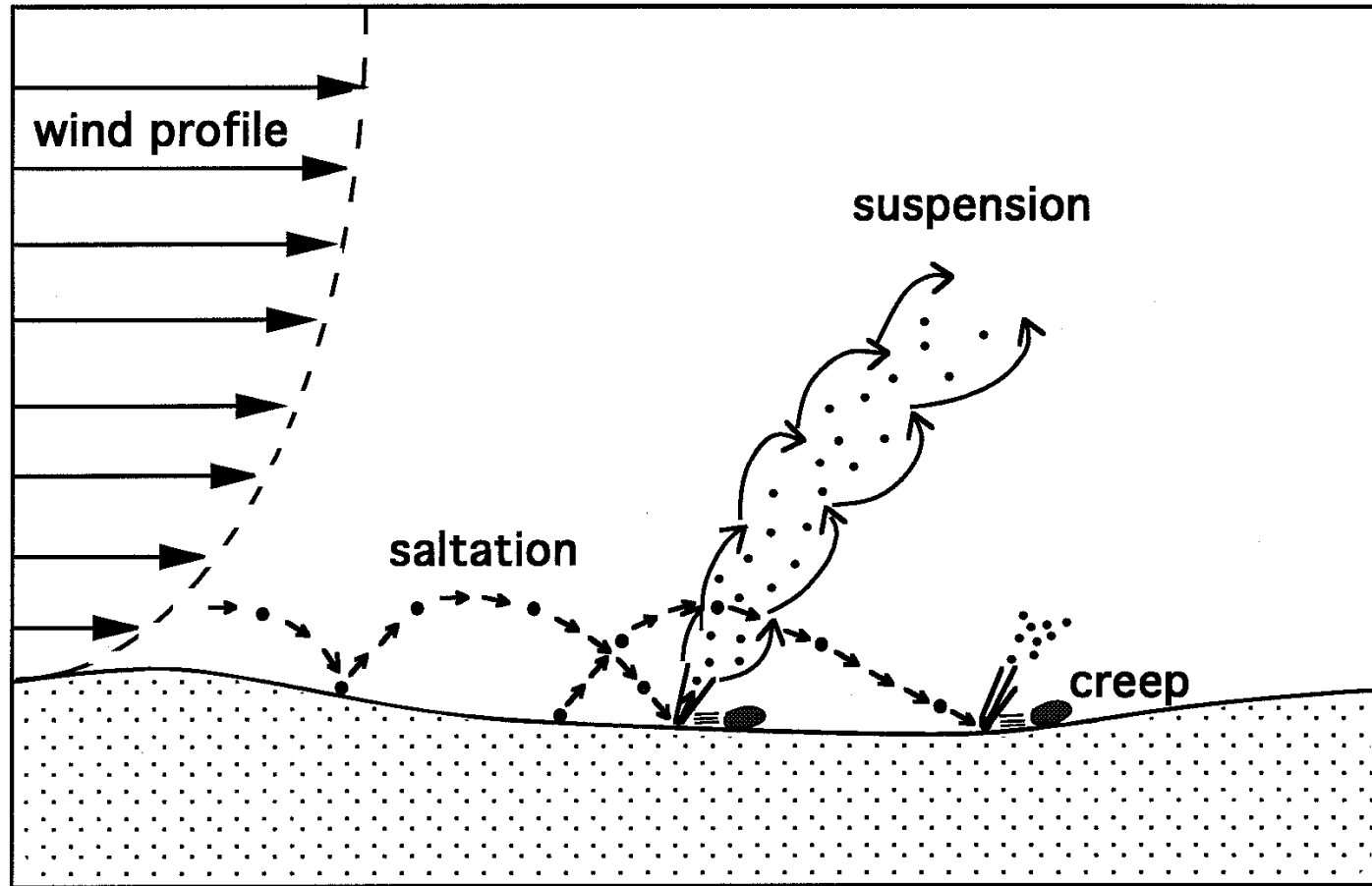
Winderosie in de Sahel

De Sahel

- Het voorbeeld van verwoestijning
- Ernstigste landdegradatie wereldwijd
  - Vooral door winderosie
  - Saltatie, kruip en suspensie
- Gevolgen:
  - Verminderde bodemvruchtbaarheid
  - Gewasschade
  - Duinvorming

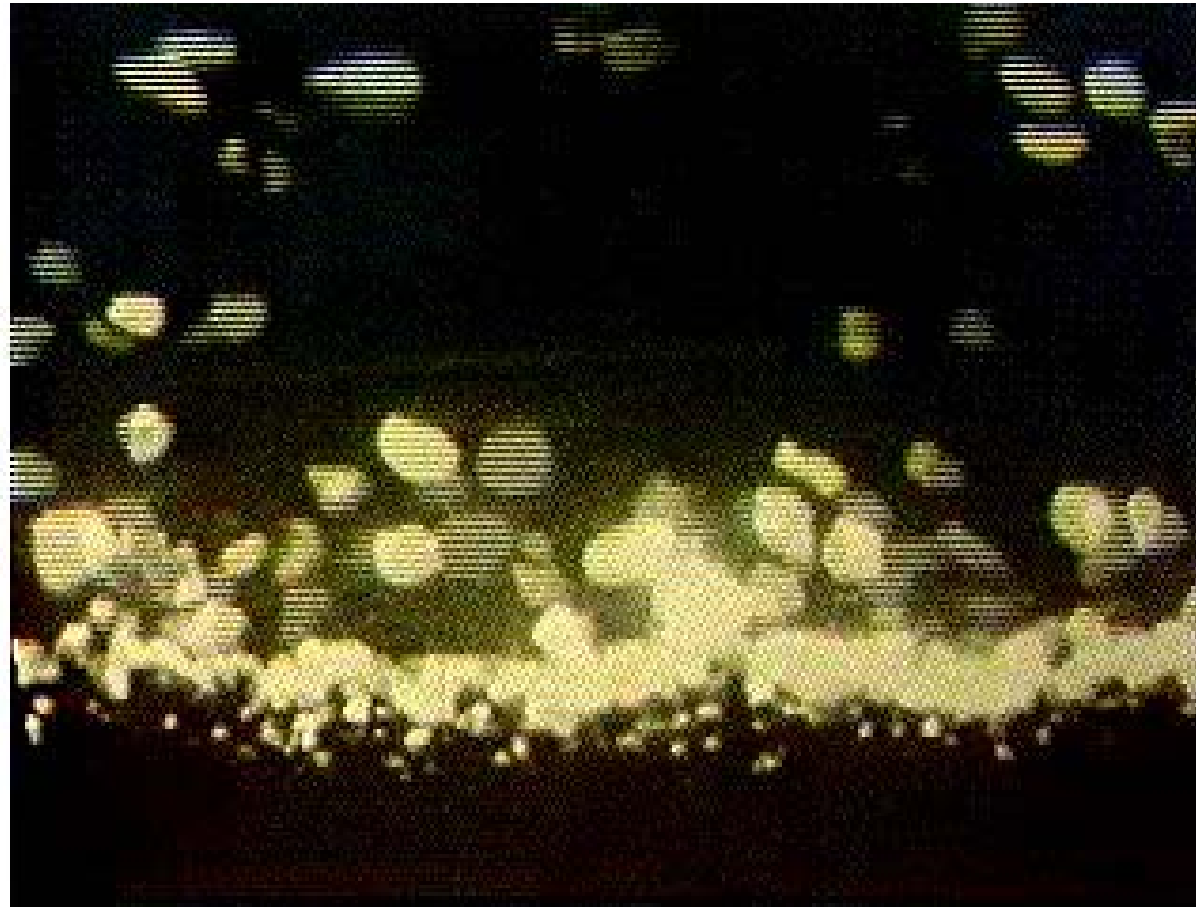

Winderosie in de Sahel

Winderosie in de Sahel

Saltatie en kruip in een windtunnel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

Oorzaken winderosie

- Bodemtypen
  - Zandig
  - Weinig structuur
- Klimaat
  - Lange droge tijd
  - Twee seizoenen met veel wind
- Vegetatie
  - Weinig bedekking

Winderosie in de Sahel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

Oorzaken winderosie

- Harmattan
  - Droge passaat-wind uit Sahara
  - December-februari
  - Brengt veel stof

Winderosie in de Sahel

Winderosie in de Sahel

Oorzaken winderosie

- Begin regentijd
  - Mei-Juni
  - Convectieve onweersbuien
  - Veroorzaken heftige, korte stormen

Winderosie in de Sahel

Convectieve onweersbui
(Cumulonimbus) in Niger

Universiteit Utrecht

Winderosie in de Sahel

Stofstorm in de Sahel: een voorbeeld van ernstige bodemerosie

Universiteit Utrecht

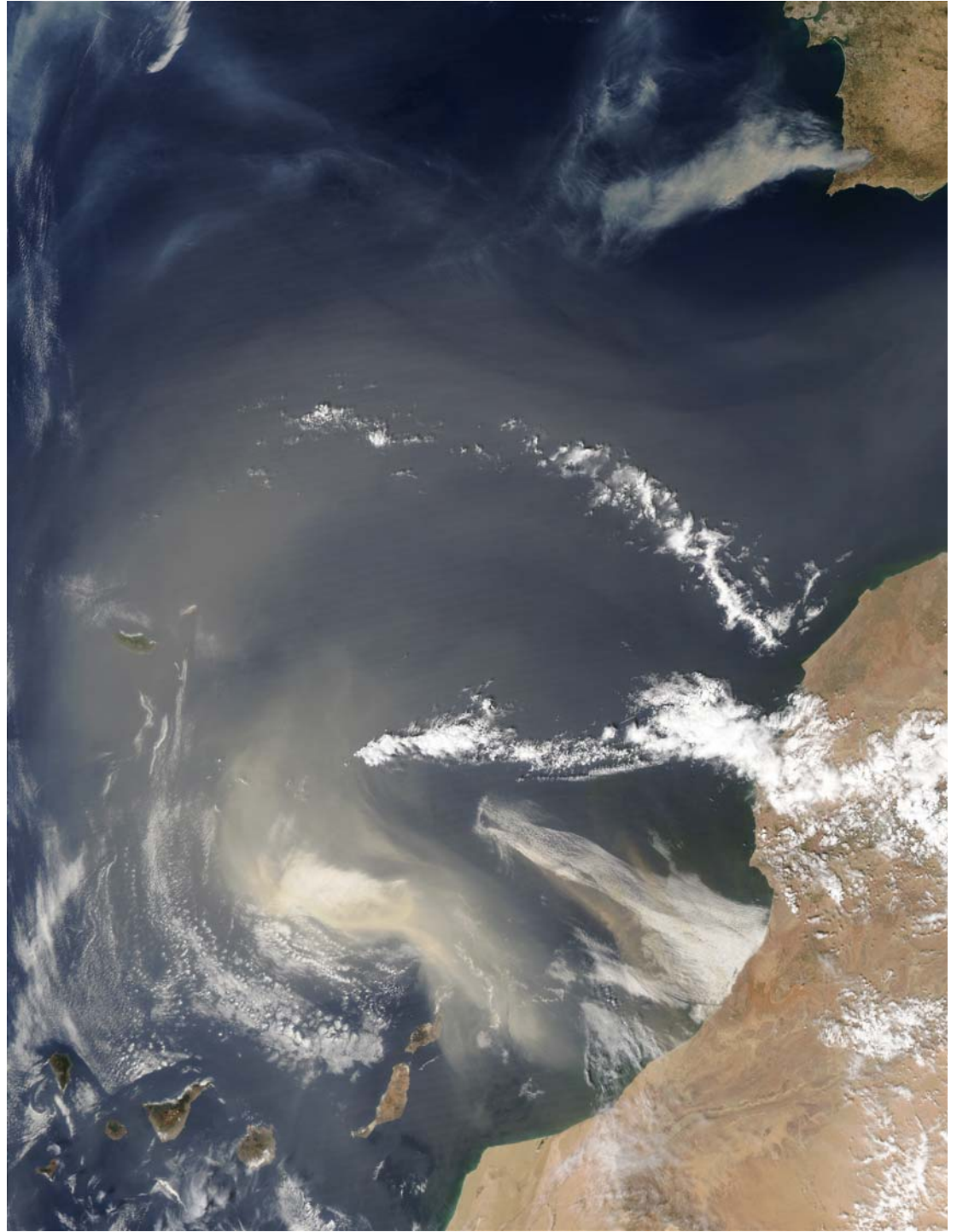
January 21, 2010

Stoftransport over de
Atlantische Oceaan

Universiteit Utrecht

Stoftransport over de Middellandse zee

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

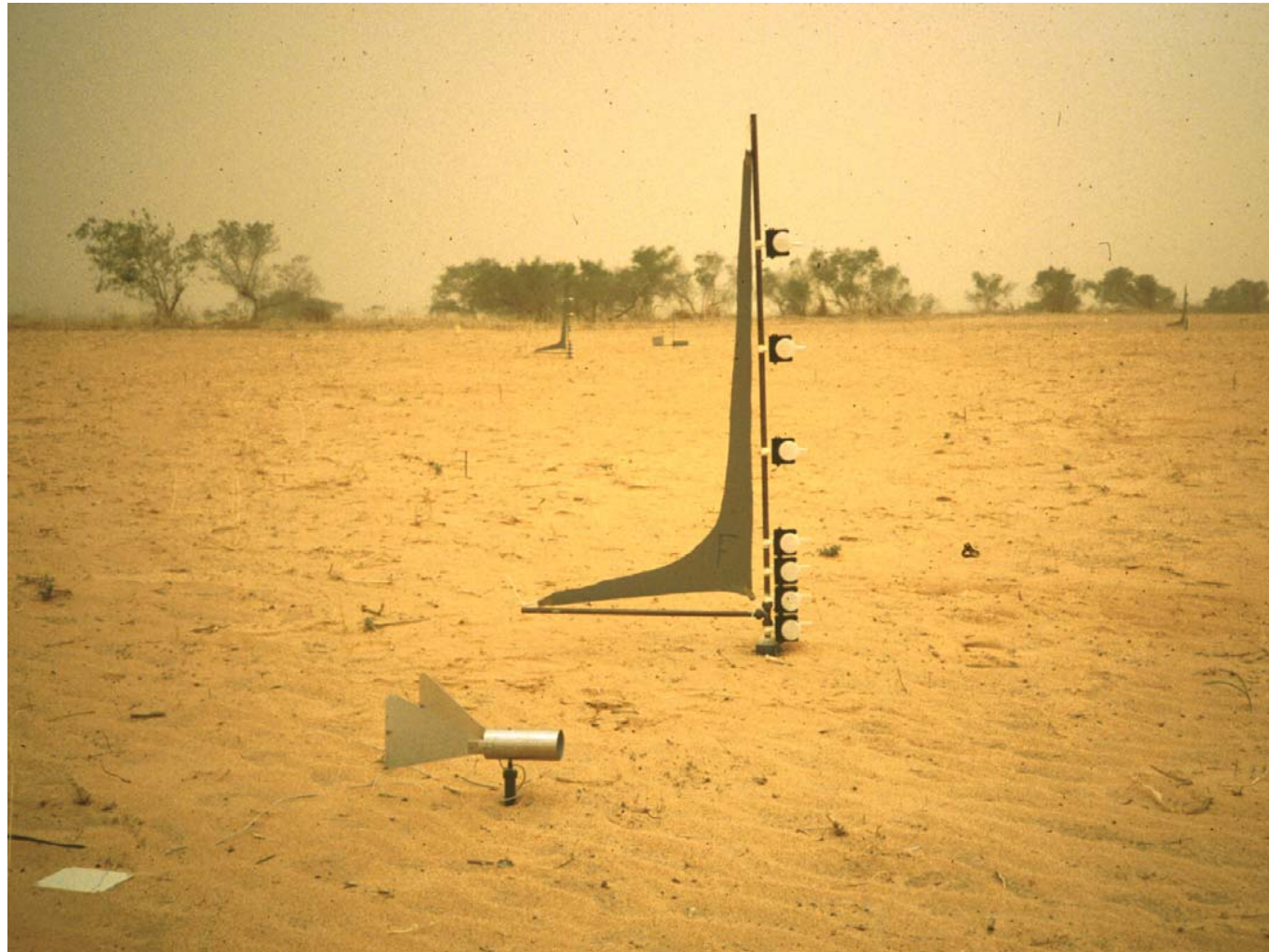
Winderosie in de Sahel

Onderzoek naar winderosie in de Sahel

- Effecten van natuurlijke vegetatie
  - Op windveld
  - Op zandtransport
- Doel:
  - Gebruik maken van natuurlijke vegetatie om winderosie tegen te gaan

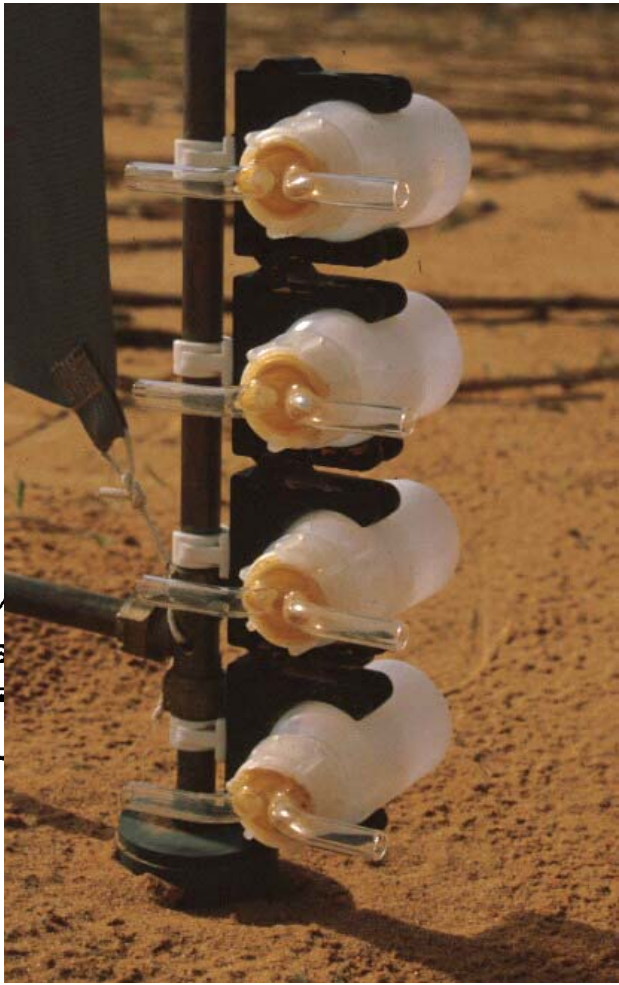
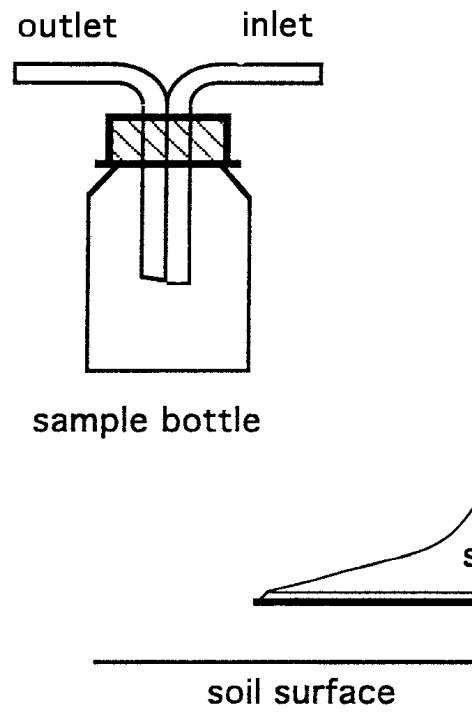
Winderosie in de Sahel

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

rame

ttle

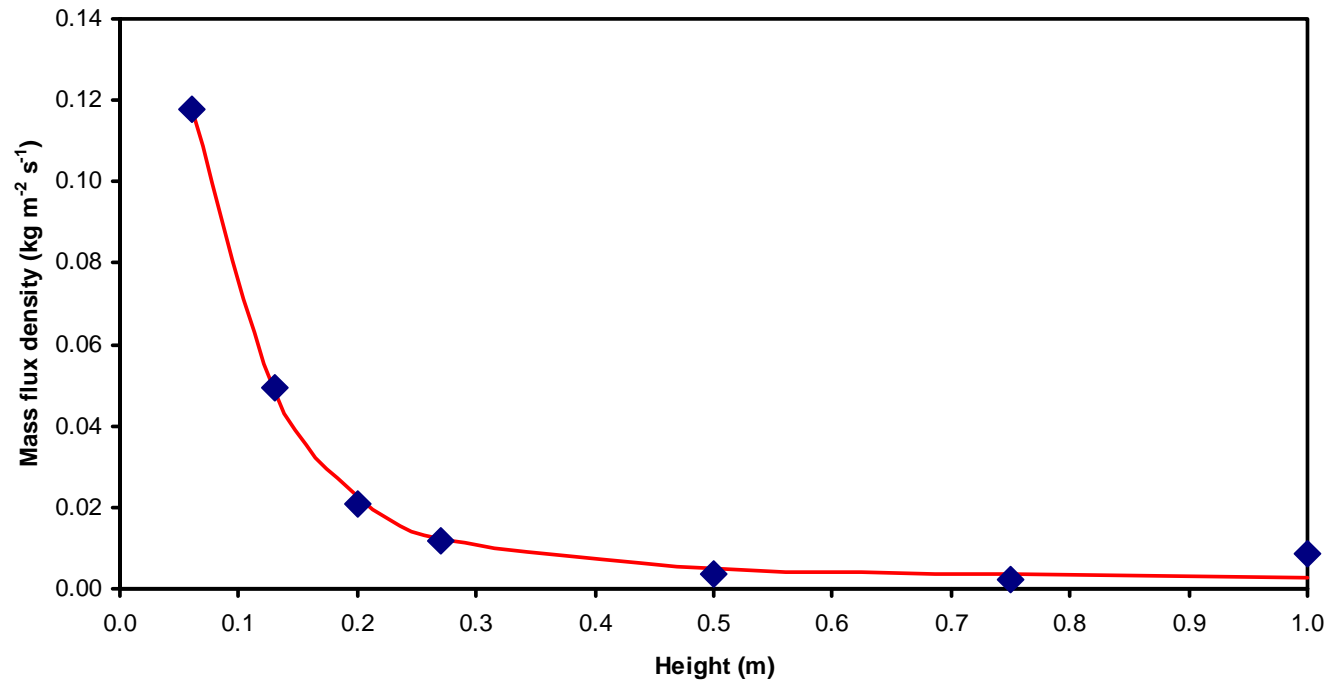

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

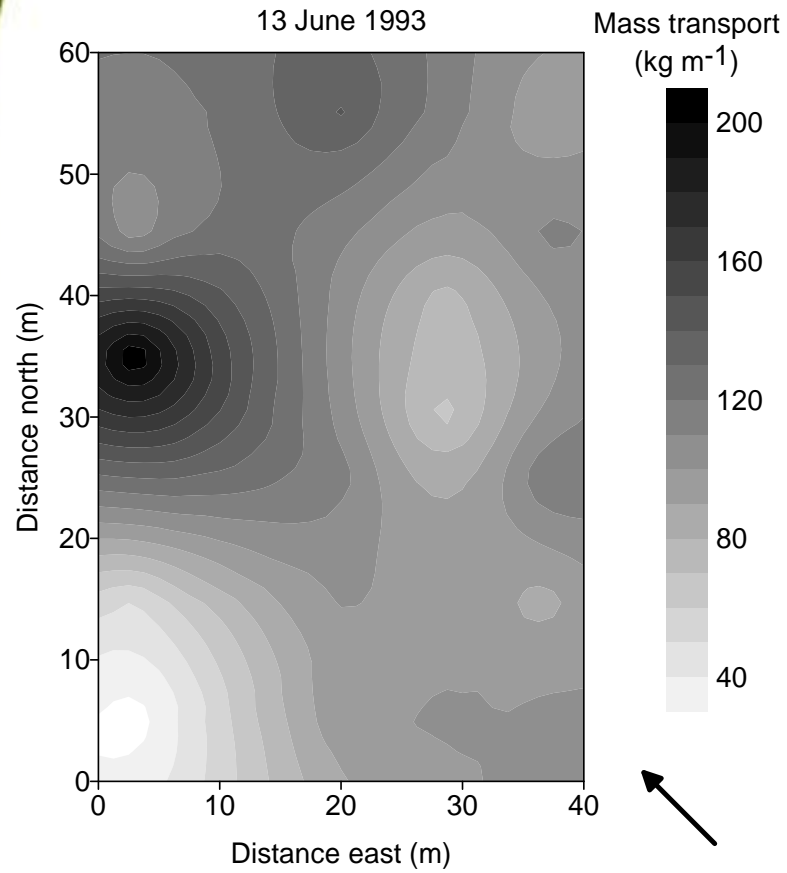

Massaflux-dichtheid

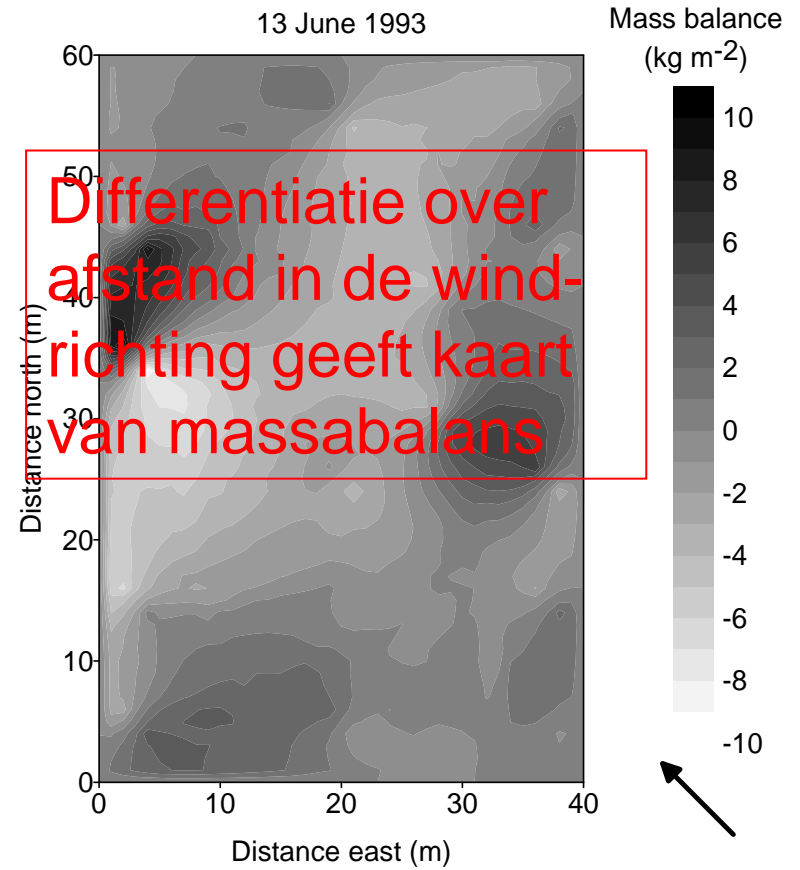
Integratie over hoogte geeft massaflux

Winderosie in de Sahel

Massaflux kaart (1 storm)

Differentiatie over afstand in de wind-richting geeft kaart van massabalans

Erosie/depositie kaart

Winderosie in de Sahel

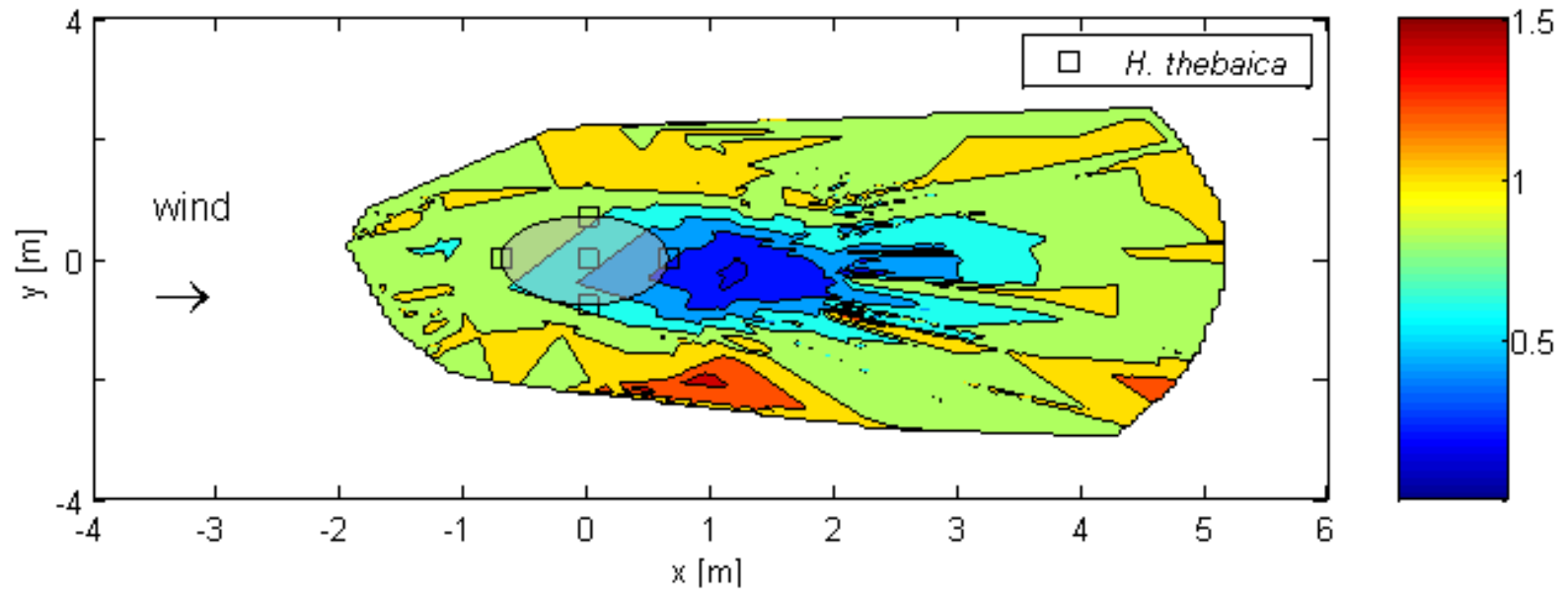

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Winderosie in de Sahel

Windveld rondom struik

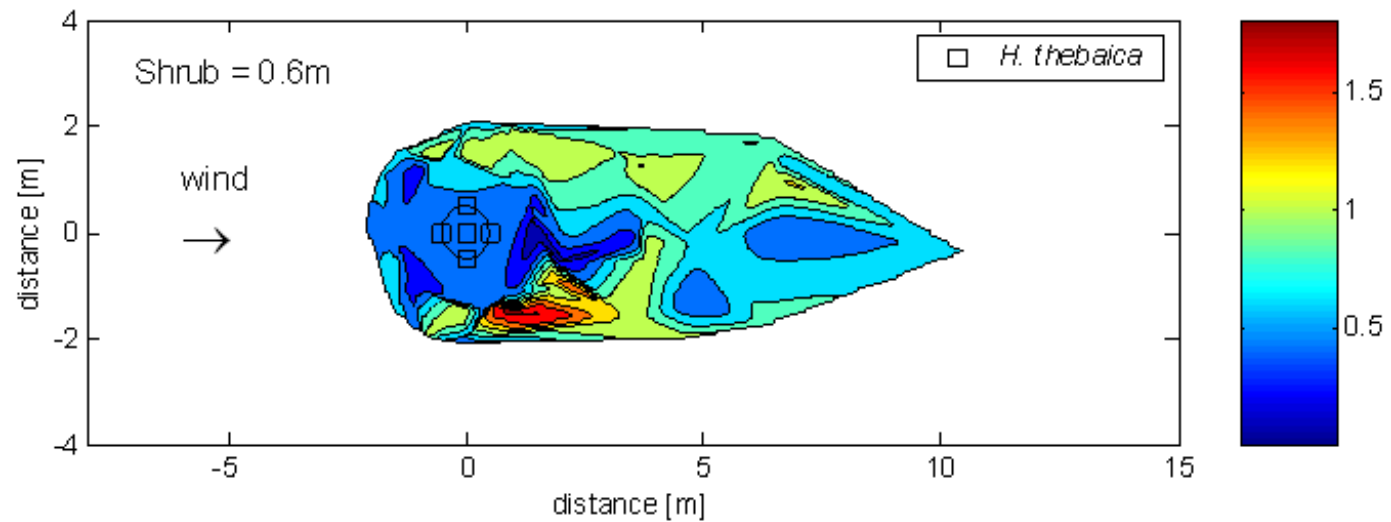

Genormaliseerde windsnelheid

Winderosie in de Sahel

Zandtransport rondom struik

Genormaliseerd zandtransport

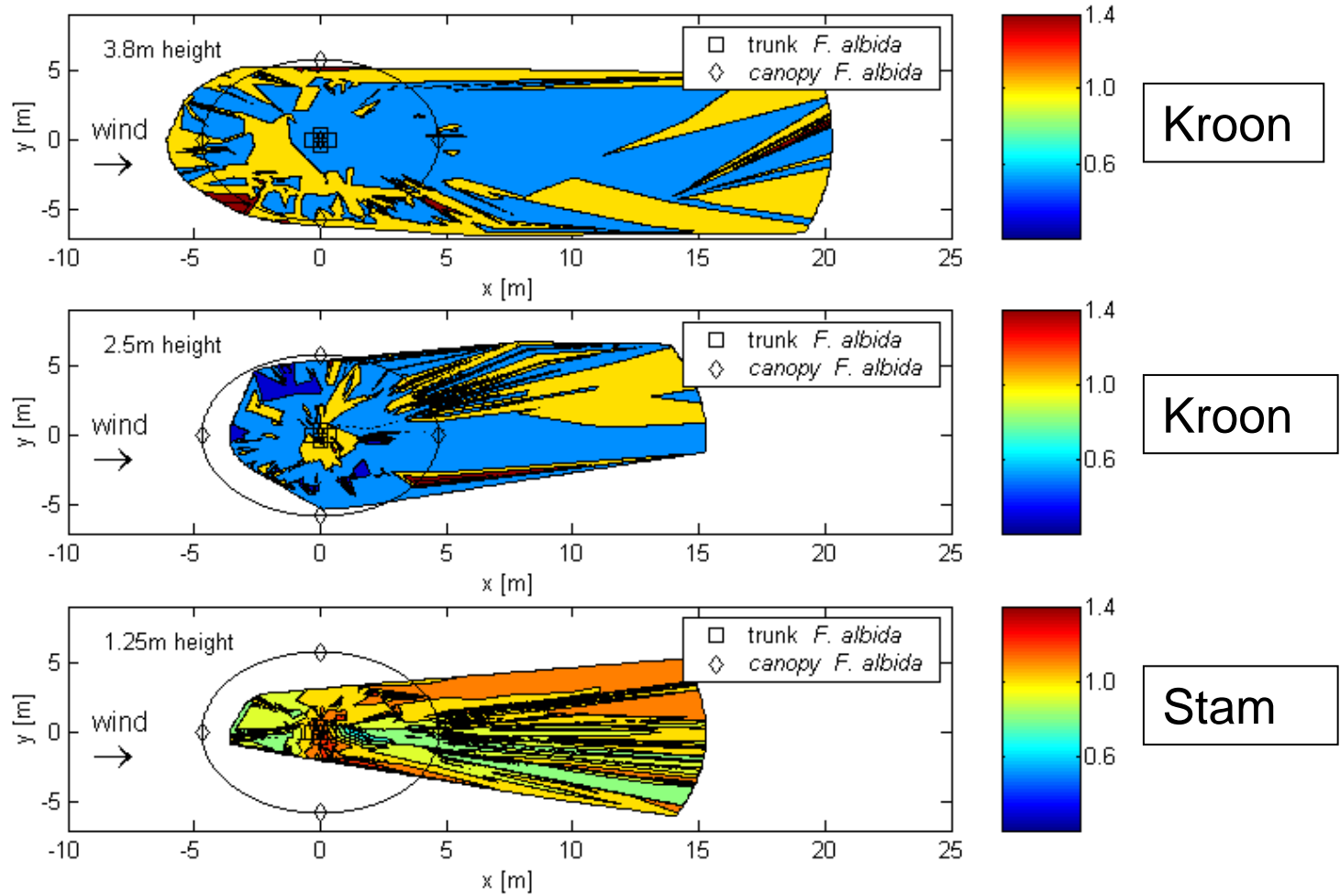
Winderosie in de Sahel

January 21, 2010

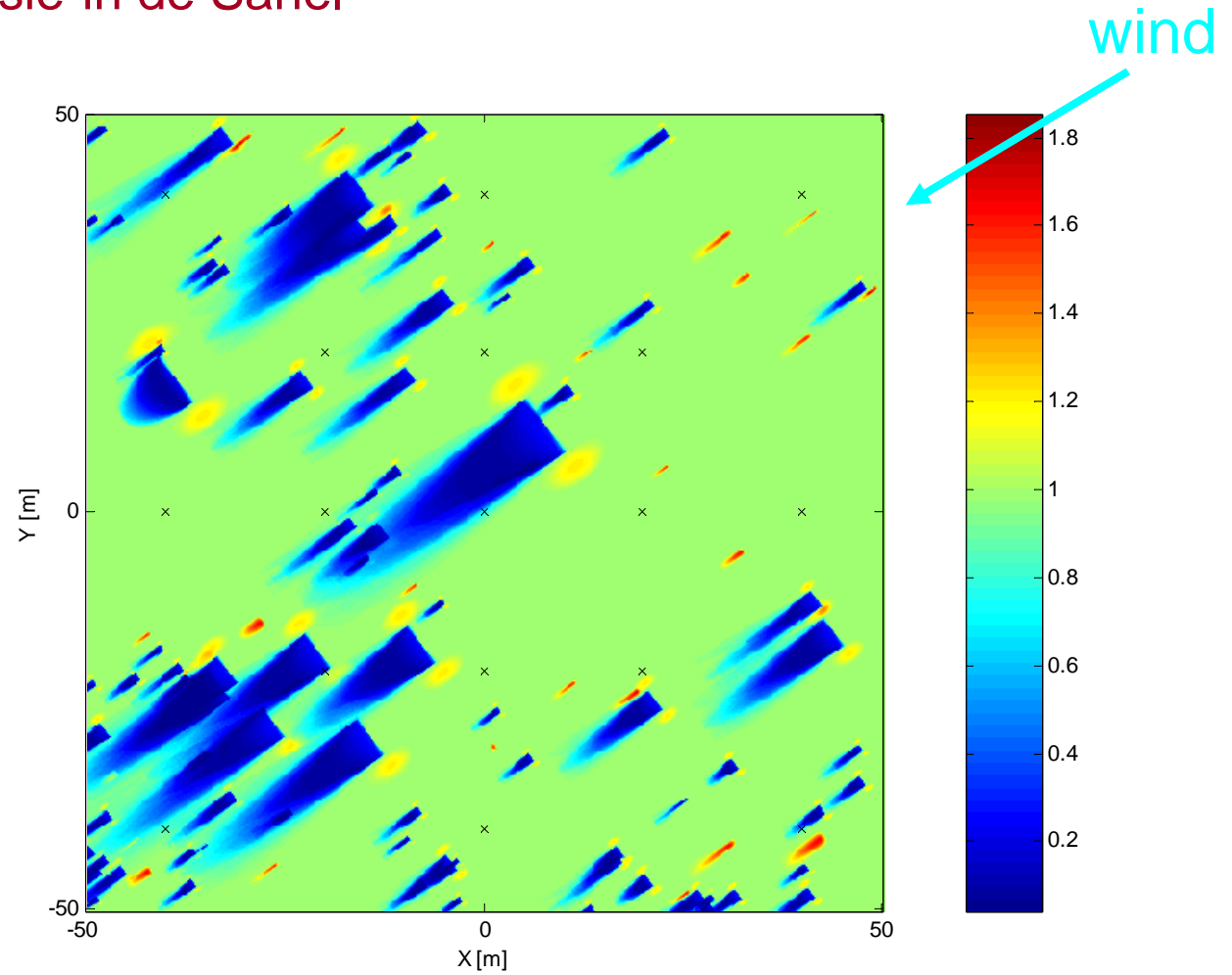
Winderosie in de Sahel

Genormaliseerde windsnelheid

Winderosie in de Sahel

Model van zandtransport (veldschaal)

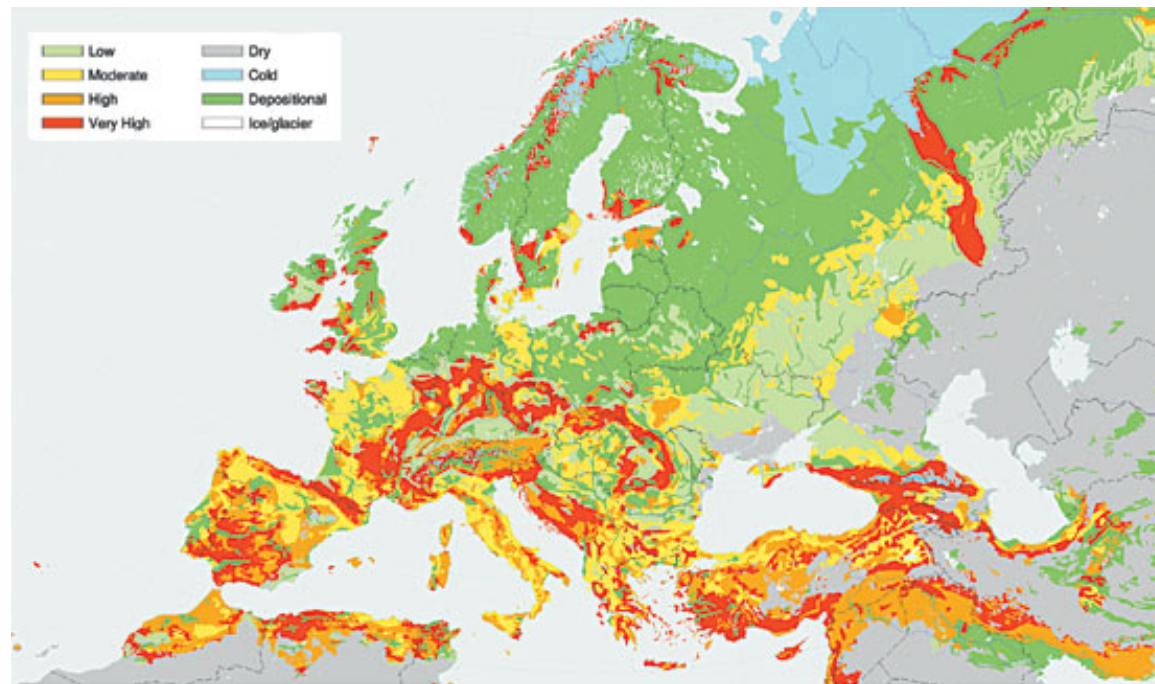

Watererosie

Watererosie in het Mediterrane gebied

Watererosie in Europa

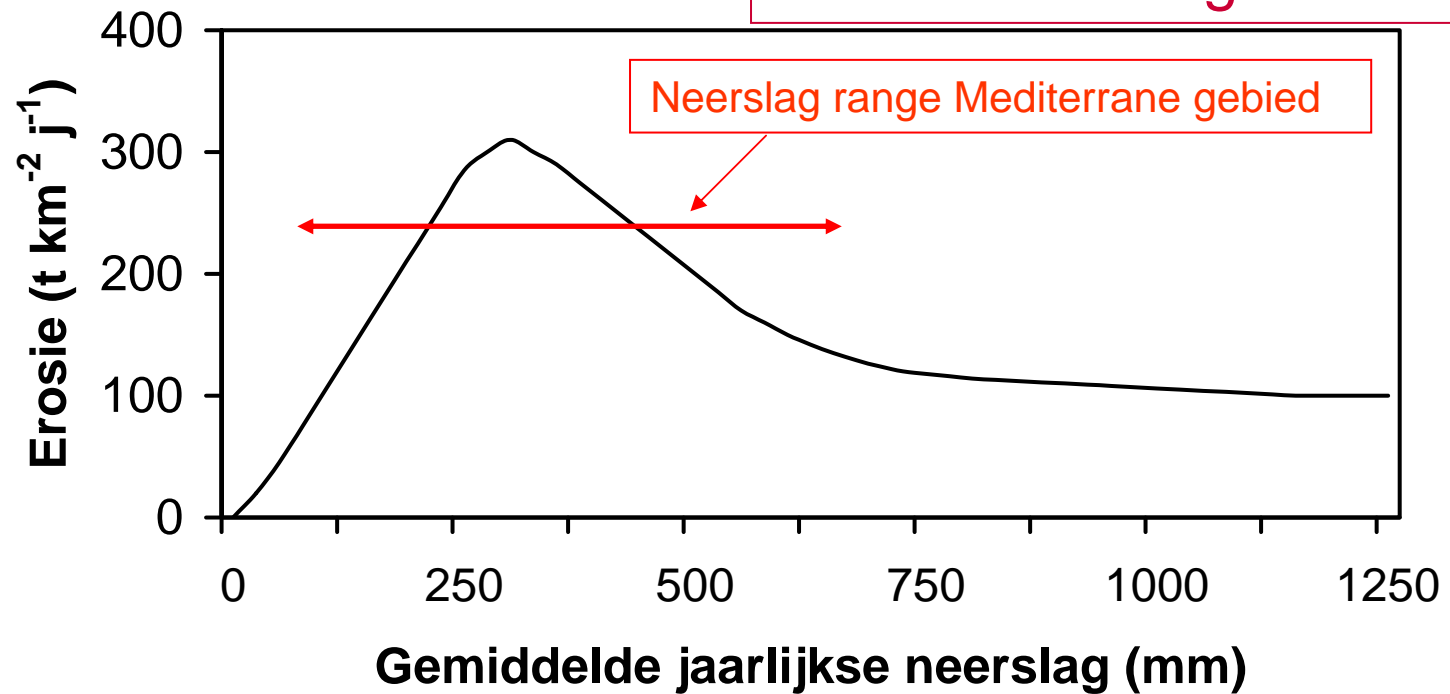

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Relatie regenval en watererosie

Waarom een afname bij toenemende regen?

The Netherlands & Utrecht city

Belangrijkste erosieprocessen

- Spaterosie
  - Ril- en interrilerosie
  - Geulerosie
- } watererosie
- Bewerkingserosie
  - Massabewegingen

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Spaterosie

- Wordt veroorzaakt door regendruppels
  - Losmaken en transport van bodemdeeltjes
  - Kinetische energie van druppels
  - Weerstand van de bodem
  - Transport over kleine afstand

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Spaterosie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Interrilerosie

- Combinatie van spaterosie en stroming
  - Wanneer de regenhoeveelheid de infiltratie overschrijdt treedt oppervlakkige afstroming op
  - Dunne laagjes oppervlakkige afstroming hebben weinig schuifkracht en veroorzaken geen erosie
  - Regendruppels veroorzaken losmaken
  - Oppervlakkige stroming voert materiaal af

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Rilerosie

- Gevolg van geconcentreerde stroming
  - Hoe dikker de waterlaag, des te groter de schuifkracht
  - Losmaken en transport van bodemdeeltjes
  - Kleine kanaaltjes (rillen) ontstaan
- Rillen kunnen door bewerking worden verwijderd

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Geulerosie

- Sterke concentratie van oppervlakkige stroming
  - Natuurlijk drainagesysteem
  - Soms door sterke groei van rillen
  - Vaak complexe processen in het landschap

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

Bewerkingserosie

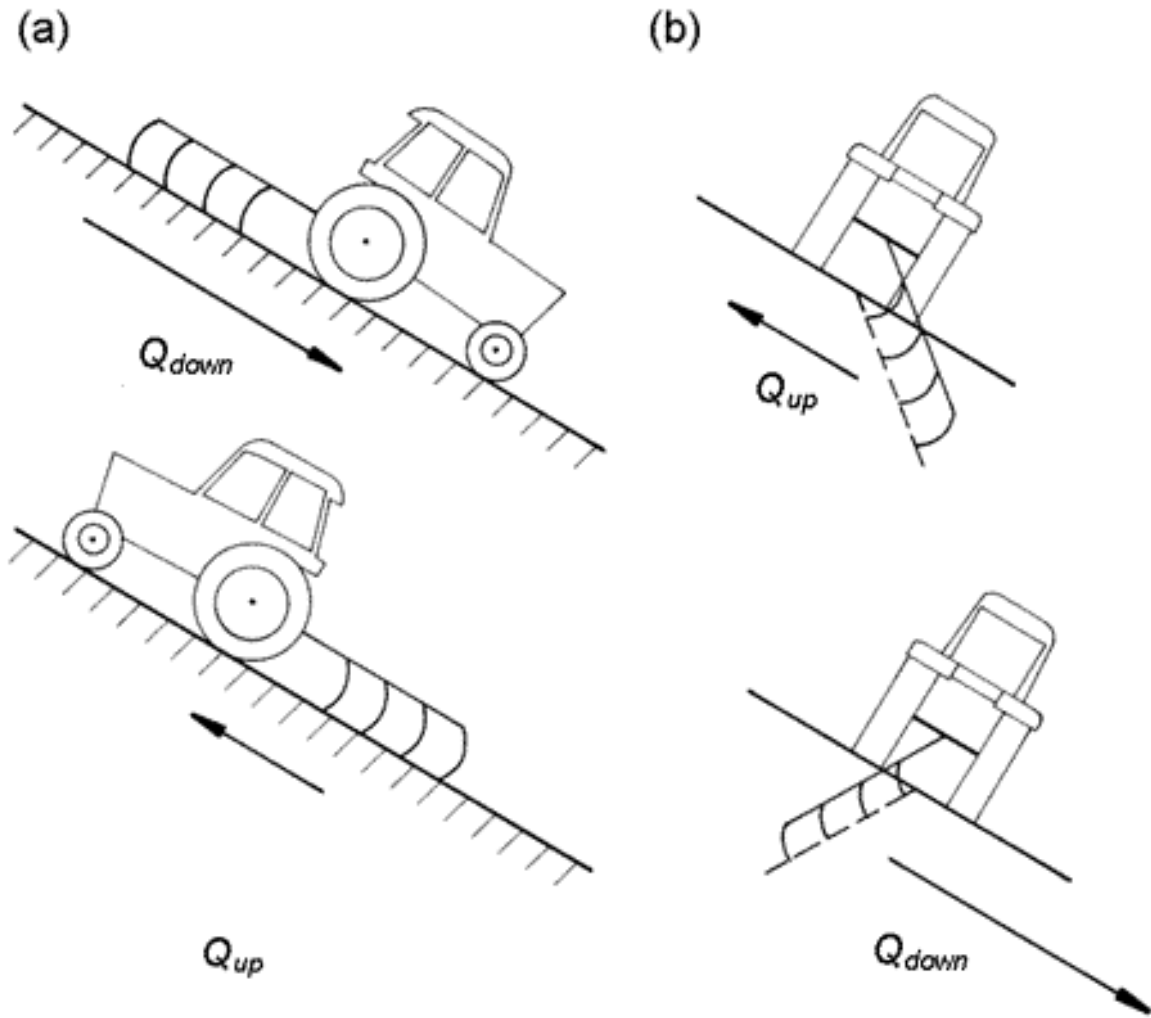
- Neerwaarts bodemtransport door bewerking
- Veelal in velden met boomgewassen (Olijf)
  - Frequente bodembewerking voor waterconservering
- Direct gerelateerd aan de helling
  - Hoe steiler des te groter het bodemtransport
- Zeer lokaal transport

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

The Netherlands & Utrecht city

The Netherlands & Utrecht city

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Overstromingen in het Mediterrane gebied

Oorzaken van overstromingen

- Regen met hoge intensiteit
- Lage infiltratiesnelheid en -capaciteit bodems
- Relatief veel oppervlakkige afstroming
  - Vooral in de herfst als bodems kaal zijn
- Snelle afvoer van water (flash floods)
- Hoge sedimentlast

Overstromingen in het Mediterrane gebied

Rio Campanillas (Malaga) 27-03-2004

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Overstromingen in het Mediterrane gebied

Rio Campanillas (Malaga) 28-03-2004

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Overstromingen in het Mediterrane gebied

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Overstromingen in het Mediterrane gebied

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Kwantificering van watererosie

Watererosie – hoe te kwantificeren?

- Waarom kwantificeren?
- Veroorzaakte schade
  - Bodemverlies
  - Nutriëntenverlies
  - Schade aan gewassen, infrastructuur
  - Vervuiling, etc.
- Ontwikkeling oplossingen
  - Maatregelen tegen erosie/landdegradatie

Kwantificering van watererosie

Meten is weten!

- Maar meten is ook lastig!
  - Kost veel tijd en geld
- Weinig geschikte meetinstrumenten
  - Plotmetingen
  - Afvoermetingen
  - Meteorologie
  - Infiltratiemetingen
  - ...

Kwantificering van watererosie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Kwantificering van watererosie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Kwantificering van watererosie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Kwantificering van watererosie

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

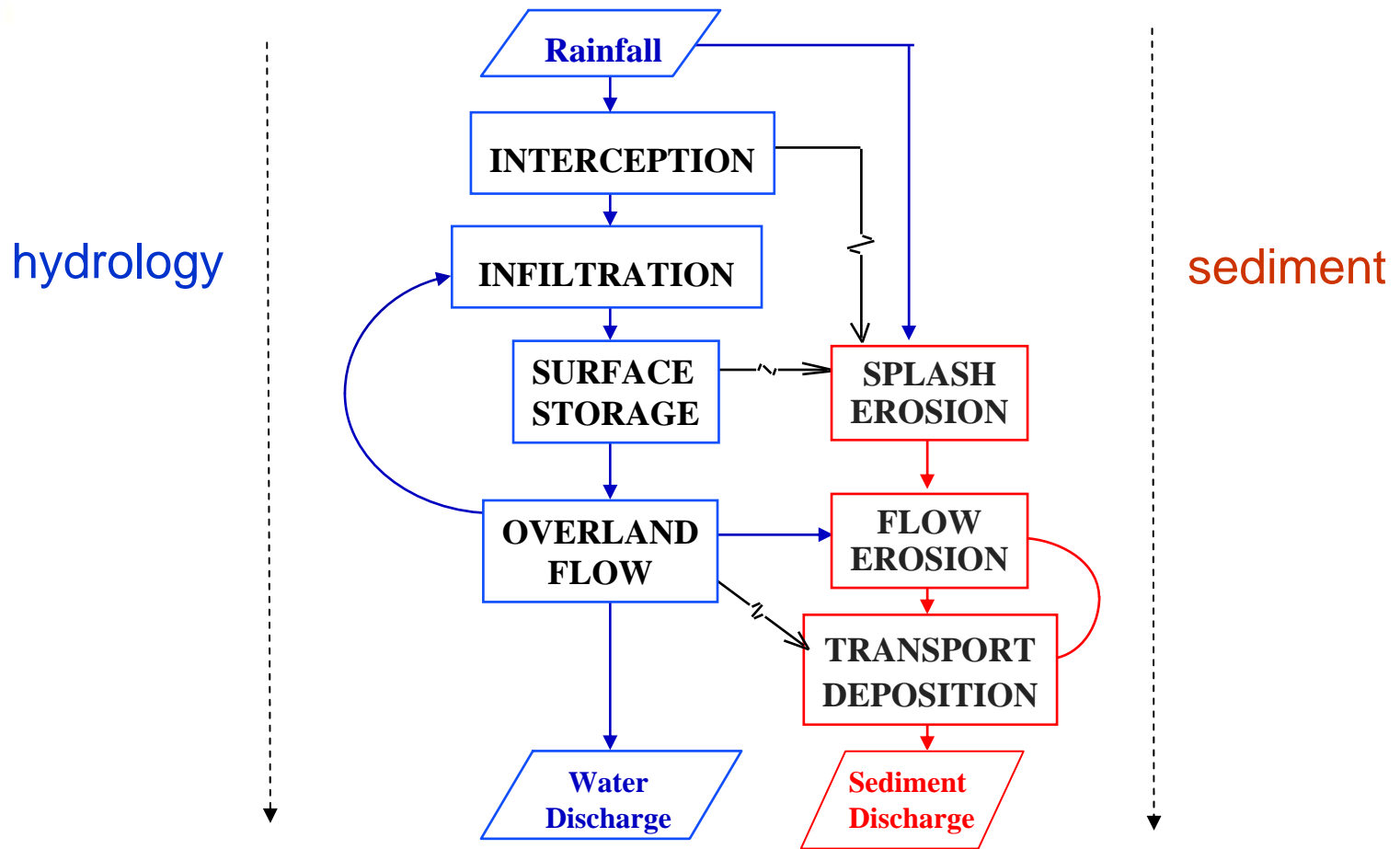
Kwantificering van watererosie

Modelleren van watererosie

- Moderne manier van kwantificering
  - Computermodellen van watererosie
  - Variërend van simpel tot zeer complex
  - Alleen mogelijk in combinatie met goede metingen
  - Modelleren is moeilijk maar vaak efficiënt
  - Handig voor testen van scenario's

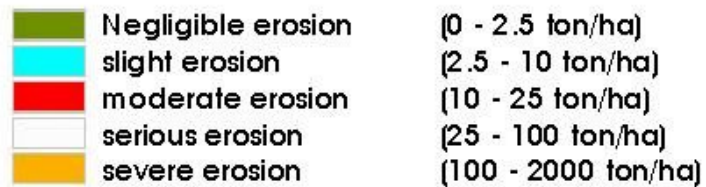
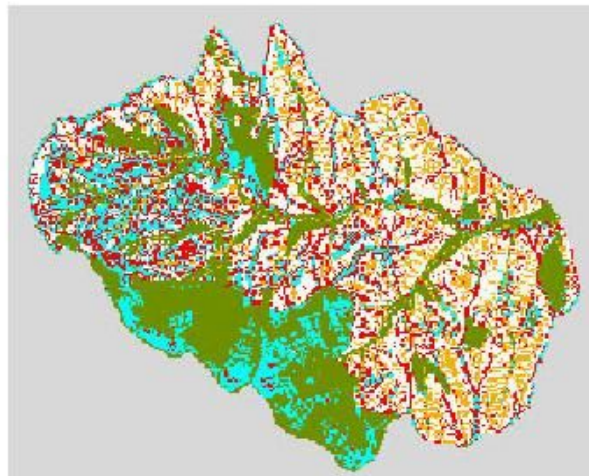
Kwantificering van watererosie

Kwantificering van watererosie

LISEM toepassing in China

Present Land Use

Massabewegingen

Universiteit Utrecht

Massabewegingen

Massabeweging

- Plotseling in beweging komen van een 'massa' bodem, gesteente, sneeuw
  - Op steile hellingen: evenwicht tussen wrijvingskracht en zwaartekracht
  - Evenwicht wordt verstoord door een "trigger"
  - Hydrologie: grondwater beïnvloedt de hellingstabilditeit

Massabewegingen

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Massabeweging

- Enorme hoeveelheden materiaal
  - Meestal eenmalig
  - Soms herhaling op dezelfde plek (reactiveren)
- Gevolgen desastreus:
  - Puin op huizen en wegen
  - Afdammen rivieren

Massabewegingen

Recente afschuiving in Brazilië (jan. 2010)

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Recente afschuiving in Brazilië (jan. 2010)

Zeker 72 dodelijke slachtoffers, mogelijk meer

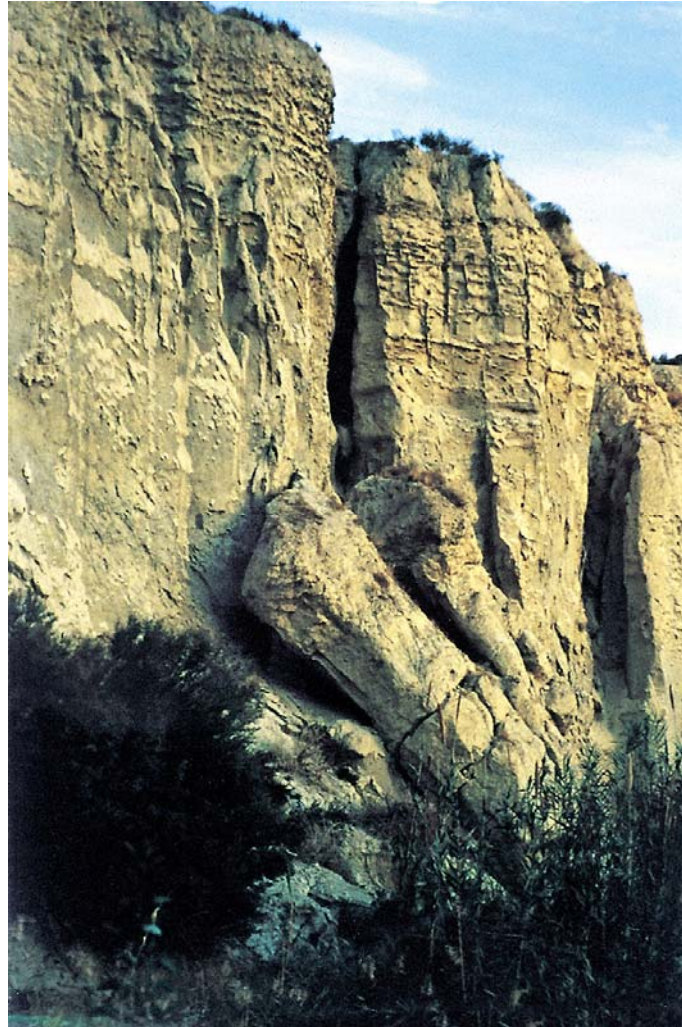

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Voorbeeld 'fall'

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Voorbeeld 'slide'

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Voorbeeld 'slides'

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Voorbeeld 'debris flow'

Massabewegingen

Voorbeeld 'creep'

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Voorbeeld 'creep'

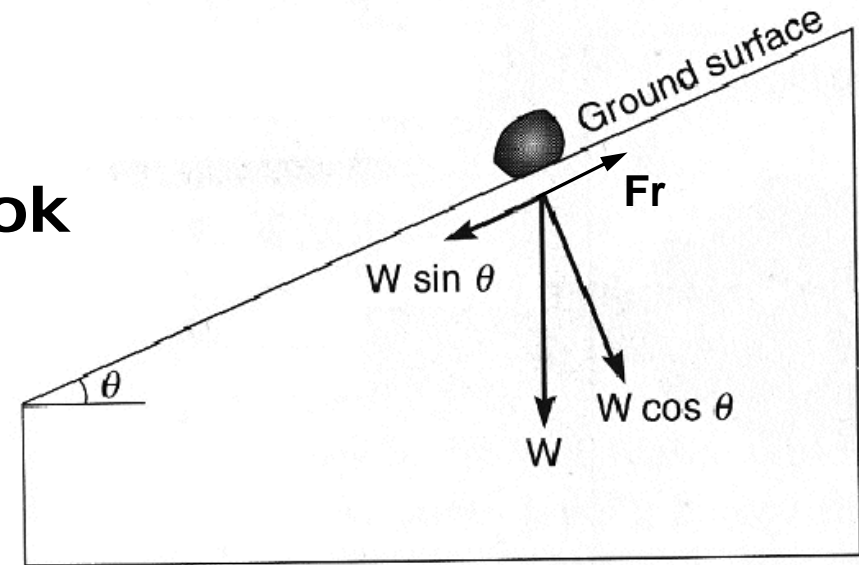

Universiteit Utrecht

January 21, 2010

Massabewegingen

Krachten op een blok

- Zwaartekracht op massa W :
  - Normaal component $G = W \cos \theta$
  - Schuifkracht $T = W \sin \theta$
- T trekt blok naar beneden:
  - Creëert weerstandskracht (wrijving) Fr naar boven.
- Beweging begint
  - als θ zo steil wordt dat $T > Fr$

Massabewegingen

Glijvlak

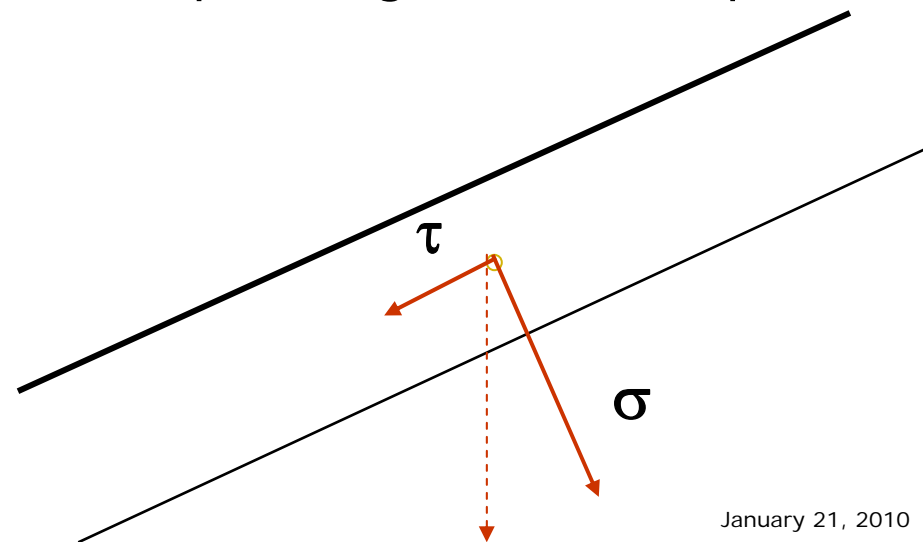
- Analyse van helling processen:
  - Niet het gedrag van een steen op een helling is belangrijk, maar of er een glijvlak is in de helling
- Glijvlak:
  - Een denkbeeldig vlak waarlangs een deel van de helling onstabiel wordt en naar beneden glijdt.
  - Bepaalde bodemlaag of overgang van gesteentes

Massabewegingen

Spanning in een helling

- Helling: i.p.v. kracht gebruiken we spanning
  - Spanning = kracht per oppervlak
- Twee componenten
  - τ = **shear stress** = spanning evenwijdig aan helling
  - σ = **normal stress** = spanning loodrecht op helling

Dit was het!

Bedankt voor uw aandacht.

Universiteit Utrecht